

İnançlar Arası Diyalog

Giriş

Çağımızın en önemli problemi inançla ilgilidir. Açlık, kıtlık, mesken, hülasa ekonomik sorunlar dıştan görünmekte ve bunun aşılması için faaliyet göstermek kolay olmaktadır. Yoksulu yedirmek, içirmek, giydirmek, barındırmak, borçların ödenmesi imkanının sağlanması, rahatsızın tedavi edilmesi, maddî sorunların çözümleri arasındadır. Bunlardan daha önemlisi manevî sorunlardır. İnsanların iç dünyalarında saklı tuttıkları, kolaylıkla kimseye de açamadıkları inanç sorunları vardır. Bunların başında inkar problemi gelmektedir. İnançsız insanın iç dünyasında yaşadığı sorun tüm müminleri ilgilendirir. Kişinin kendisi, kendi düşüncelerini ortaya koyup ifade etmedikçe bunların tespiti de mümkün olmamaktadır.

İnanç ve inkar konusunda kişilerin kendi itirafları ve beyanları esas alınır. Buna göre inandığı anlaşılan kimsenin inancını takviye etme, daha üst düzeylere getirme, şayet varsa inançtaki şüphe ve tereddütlerin giderilmesi faaliyeti yapılır. Esas sorun inkar edenle ilgilidir. Ona sunulacak delillerle kendisinin ikna edilmesi ve inkardan kurtulmasının sağlanması gerekmektedir. Bu da onunla yapılacak diyalog sonunda gerçekleşecektir. Getirilen deliller onun inkardan vazgeçip inanmayı kabul etmesi sağlayacak düzeyde güçlü, sağlam ve geçerli deliller olmalıdır.

Önemli bir sorun da inananlar arasındaki farklı fırka, ekol, grup, mezhep ve din farklılığından kaynaklanan anlayış tarzıdır. Diğer peygamberlere inandığı halde Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanmayan ehl-i kitapla olan ihtilaflar ancak diyalogla çözüme yaklaştırılacak, aradaki sertliğin hafifletilmesine çalışılacaktır. Müslümanlar açısından özellikle itikâdî mezheplerin ele aldıkları konularda kendi mezhep düşüncesini esas alıp diğerlerini suçlama yolu izleyen tutumları, bir takım zorlukları beraberinde getirmektedir. Burada anlayış ve yorum farklılıkları, nasları yorumlamak veya yorumlamamak, yorumlanacaksa hangi metotlardan hareketle yorum getirileceği sorunu bulunmaktadır. Tarafların birbirini dışlayan tutumu, ancak diyalogla hafifletilecek, sağlıklı bir zemine oturmasının imkanı bulunacaktır. Biz burada esas itibarıyla kişiyi inanmaya sevk eden ve inançsızın düşünerek, aklını kullanarak inançsızlıktan vazgeçmesini sağlayacak olan hususlar üzerinde yoğunlaşmak istiyoruz. Bu da imanla inkar, inananlarla inanmayanlar arasındaki önemli kopukluğa değinmek suretiyle olacaktır.

İnanan kimsenin zayıf inançtan kurtulup inancını takviye etmesi, makbul bir seviyeye getirmesi gerekmektedir. İnanmayan kimseye de deliller sunularak inandırılması yolu takip edilecektir. Kelamî ve felsefî deliller, önermelerden hareketle mantıkî karmaşık deliller sunma metodu, her kesimin kavrayamayacağı

niteliktedir. Bu nedenle, [Bediüzzaman](#)'ın Kur'an'ın ışığında sunduğu, kişinin kendisine ve çevresine bakarak deliller bulması ve sonuçta ulaştığı delillerle ikna olarak inkarı bırakıp iman etmesi daha kolay ve beklenen bir faaliyettir.

İnanmış İnsanın Meziyetleri ve Diyalogları

Kutsal kitaplar insanlık tarihinde yaşamış insanlarla ilgili bilgiler aktarır. Bunları genelinde inanan ve inanmayanlar diye gruplarına ayırmak mümkündür. İnananların inanmayanlarla ilişkisi ve inananların kendi aralarındaki ilişkileri şeklinde insanlar arasındaki münasebeti taksim etmek mümkündür. Kur'an kıssaları buna örnek teşkil eder.

Bunlardan anlaşıldığı üzere inanç insana güç vermektedir. Özellikle peygamberlerin kıssalarından alınacak dersler vardır. Mucizeleri görüldüğünde peygamberlere ve onların getirdiği İlahî esaslara inanma gereği ortaya çıkmaktadır. İncasında üst düzeydeki insanların ve başta peygamberlerin harika işleri görülebilen vakalardandır. Hz. İbrahim'i ateşin yakmaması, Hz. Musa'nın elindeki asâsı ile gösterdiği harikalar buna belirgin örneklerdir.

İnanmış insan evrene bakarken, onu Allah'ın yarattığı varlıklar olarak görür. Allah'ın ona verdiği fevkalâde sistemi müşahede eder. Ondaki düzeni, sistemi meydana getiren yüce gücü fark eder. İnanmış insan çevresindeki tüm cisimlerden hareketle Allah'a ulaşma, Onunla ilişkisini daha düzenli tutma çabası verir. Bir yerde o tüm varlıklarla diyalog halindedir. Onlarla adeta konuşur, onların mükemmel olduklarını görür. Çünkü onları var eden "yüce güç" mükemmeldir. Tüm kemal vasıflarına sahiptir. Ona hiçbir noksanlık isnat edilemez.

Bu düşünceyle mümin insan varlıklarda Allah'ın merhametinin tezahürlerini görür. Onlardaki hassas dengelerin, güzelliklerin, ince hesapların farkındadır. O sadece çevresine bakmakla yetinmez. İnsana, dolayısıyla da kendisine bakar, gurura kapılmaz, sahip olduğu nimetleri fark eder ve bunları verenin Allah olduğunu anlar. O Allah'ı tanımak, Ona karşı minnettar olmak, kulluk görevlerini yerine getirmek gerektiğini düşünür. Artık ona göre hayat bir vasıta. Elindeki tüm nimetlerle kul Allah ile güzel ilişki içinde olmak durumundadır. Aksi halde Yaratana karşı görevi ihmal etmenin bir takım kötü sonuçları vardır.

Kutsal kitaplar ve tarihi kalıntılar insanlık tarihindeki helâk olmuş kavimlerin durumuna delildir. Bunların helâk oluş nedeni, iman etmemeleri, azgınlıkları, gönderilen peygamberlere muhalefetleri, en önemlisi de azapla tehdit edildiklerinde bu korkutuldukları azabı peşin istemeleriydi.

Bütün insanlık geçmişinde inançla yaşayan veya inkarları sebebiyle helâk olan kavimlerin özlü kıssaları kutsal kitaplarda sunulmuştur. Bununla insanların ibret almalarını sağlama, uyanmalarını temin, inanç yolunu takip etmelerine katkıda bulunma kastedilmiştir. Göklerin ve yerin yaratılışı, insanların dil ve renklerinin farklı oluşunun Allah'ın varlığına, birliğine delil olduğu belirtilmiştir (Rum 30/22). Bu ve

daha pek çok delillerden hareketle tevhid inancına ulaşmak insanın görevidir.

Bunu ve peygamberin getirdiğini kabul etmemek, kötü sonu hazırlamaktadır. İnananlar inançta üst düzeye gelme, Allah'ı sevme, Ona yakın olma çabası verirler. Bu yol peygamberlerin yoludur. Buna muhalif olan ise rehbersiz, dayanaksız, delilsiz yoldur ki, sonu ile ilgili hayli uyarı yapılmıştır.

Mümin, Allah ile ilişkisini tüm ibadet türleriyle üst düzeyde tutar. Ona yalvarır. Taleplerini Ona arz eder. İsteklerini Ondan ister. Onun merhamet ve şefkatine sığınır. Onu tüm noksanlıklardan tenzih eder (Şura 26/11, Rum 30/27, Bakara 2/32). Ona benzer, zıt ve denk varlık kabul etmez. İncancını kemale erdirmesi için kendini islah etmesi gerekmektedir. Bu da kulun kendisi ile diyalogu sonucunda gerçekleşecektir. Mümin insan verilen örneklerden hareketle Yüce Yaraticıcının belirlediği esasları kabul etmekte kararlıdır. Sonunda güzel sonuçlar ortaya çıkmakta, ahirette de güzel akıbet onu beklemektedir.

İnsan, dinin yaptığı teşvikler doğrultusunda kabiliyetlerini iyi yönde geliştirir. Ona yüklenen vazifeleri samimiyetle yerine getirir. Gönlüne genişlik, işine kolaylık, diline açıklık gelmesi için Rabbine yalvarır (Ta-Ha 20/25-8). Böylece Allah ile ilişkisi ileri düzeyde olur.

Mümin, Allah'ı yüce isim, sıfat ve fiilleriyle tanır. Onu kendisinin kitabında belirttiği ve kendisine isnat ettiği adlarla anar (Ta-ha 20/8). Kendini ahiret âlemine hazır hale getirir. Zira din kıyametin kopma vaktinin yakın olduğunu haber vermiştir (Kamer 54/1). Bu doğrultuda mümin o âlemlerle ilgili hazırlıklar içindedir. Çünkü gaybı o değil, Allah bilmektedir (Neml 27/65). Burada

"Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabi olun ki; Allah da sizi sevsin." (Âl-i İmran, 3/31)

emri gereğince, Allah'a olan sevgisini peygambere uyararak ortaya koyar. Elde ettiği nimetleri Allah'ın birer lütfu olduğunu kabul eder (Yunus 10/58).

Müminin Kendi Nefsi ile Diyalogu

Zahit ve üst seviyede imana sahip olan kimselerde, başkasından önce kendi nefesine hitap vardır. Bu "*kendi kendine konuşana deli derler*" şeklinde ifade edilenden tamamen farklı bir anlayıştır. Bu düşüncede müminin başkalarına öğüt verirken, önce kendini öğüt almaya daha fazla lâyık görme ve nasihati kendi nefesine yapma vardır. İşin içeriğinde kendisi o kadar kötülenecek konumda değildir. Orada verilmek istenen mesaj başkalarının bundan yararlanması, bu yöntemi her ferdin kendine uygulamasıdır. Hz. Peygamberin dua, tesbih, zikir ve istiğfarında da bu yöntem vardır. O insanlara tevbe ve istiğfarı öğretmek, duanın nasıl yapılacağı eğitim ve

öğretimini vermek için rivayetlerde sunulan pek çok türden dualar ve tesbihler yapmıştır. Hedefi insanları yetiştirmektir.

Aynı yöntemi Onun yolunda olan şahsiyetlerin uyguladığını görürüz. Kendi nefesine hitap, onu terbiye etme, kötü arzularına engel olup bunları nefse vermeme, ıslah olmasını sağlama ve hayra yönlendirmedir. Kendini çirkin görme, onu uyarma, kibirlenmesini önleme, kalp âlemini önemseme ve değerli bulma, orada yoğunlaşma yöntemi uygulamışlardır. Hedef hakikati görmek ve müminin bunu önce kendisinin görmesi, benimsemesi ve sonra da başkalarına bu konuda yol göstermesidir. Şayet insan merhametli ise önce kendine acıyıp onun noksanlarını giderme çabası verir. Şayet vehim ve şüpheleri varsa bunları atma, kendine ve çevresine bakarak Allah'ı daha iyi tanıma, Onun yüceliğini kabul etme telkini vardır.

Kurtuluş her müminin arzusudur. Fakat ebedî kurtuluşun temini için dünyada suçlara pişmanlık duymak, Allah ile ilişkiyi daha ileri düzeylere getirmek, bir ömür boyu verilecek çabanın ürünü olacaktır. Kendi ile barışık olma, iç dünyası ile dışı, kalbi ile diğer varlığı aynı şeyleri paylaşması, ruhsal sorunları önlemekte ve kâmil mümin olmayı sağlamaktadır. "*Ey nefis, işte ey nefis bil ki*" vb. kavramlar kullanılarak kişinin önce kendi nefisini muhatap alması, ona hitap ederek öğüdü önce ona vermesi, ey insan şeklindeki hitabından çok daha önemli görülmüştür. Önce kendine yararlı olma, onu ıslah ve irşat etme, yanlışlıklarını önleme, azgınlığını durdurma, faydalı olana yönlendirme yapılmaktadır. Bir çok önemli şahsiyette bu metot görülür. Önce kendine telkinlerde bulunma, bu deneyimden sonra başkalarına yönelik daha yararlı sonuçlar almaya neden olmaktadır. Batıdan önce Müslüman düşünürlerde bu yöntem çok ileri bir düzeydedir. Nefsin ıslahı, kibirlenmesinin önlenmesi, kontrolünün sağlanması, hatalarının önüne geçmek ancak bu yolla mümkün olmaktadır. Zahit ve ibadet ehli şahsiyetler, takvaya yönelenler bu metodu takip etmişlerdir. Bunu eserlerine yansıtmışlar, insanların terbiye ve ıslah işine buradan başlamalarını önermişlerdir.

Kendi deneyimlerini eserlerinde yansıtırken nefsi suçlama metodu uygulamışlardır. Bu da onu isyankar, itaat etmeyen olduğuna vurgu yapmak suretiyledir. Onun itaatli hale gelmesi ise yoğun çabalar ve uğraşlarla olacak, onu uysal hale getirmenin yolu izlenecektir. Züht kaynakları nefsi kendi içinde kısımlara ayırarak onunla ilgili bilgi sunar. Kur'an bu kavrama geniş yer verir. Burada üzerinde durulan husus ise Risalelerde de görüleceği üzere nefsin terbiyesi, ruhî olgunlaşma için sıkıntıları, felâketleri değerlendirme, şikayet etme değil halin ıslahı çabasına yönlendirmedir.

Müminle Diyalog ve Üstün İnanç Düzeyi

Mümin hakkı tanır, Allah'ın varlığını, birliğini tasdik eder, kendi hayatının ona bir sınav için verildiğinin farkındadır. Bu imtihanda başarılı olmak onun en büyük hedefidir. Hayattaki tüm çabası bu denemede yanlışlık yapmamak, yaptığı hatalardan dönmek, görevlerinin tamamını ibadet ruhu ve şuuruyla yerine getirmektir. İstikamette olmak, yolun doğrusundan sapma göstermemek, onun hedefidir. O imanın tadını tatmıştır. Hayatı bu lezzeti yaşayarak geçirme

çabasındadır.

Sürekli bir mukayese yapar, bu da mümin ve inançsız mukayesesidir. Bunu cennet ve cehennem kıyaslaması olarak algılamak da mümkündür. Aslında bu yöntem Kur'an'ın sunduğu bir metottur. Belki konuların anlaşılmasında bu üslup çok daha faydalıdır. İman ve İslâm nimetlerine eren kimse adeta manen cennet hayatı yaşamaktadır. Bundan mahrum olanlar ise, henüz dünya hayatında iken iç dünyasında kalbinin derinliklerinde cehennemi yaşamaktadır.

"Allah müminlerden canlarını ve mallarını karşılığında onlara cennet vermek suretiyle satın almıştır." (Ta-ha, 20/111)

âyetine göre Allah için olanlar ve bunu kabul etmeyenler ayrımı söz konusudur. Allah yolunda olanlar, feda olma seviyesinde kendini Allah'a veren kimseler için cennet müjdesi verilmiştir. Böylece geçici olan mal ve can verilerek ebedî olan ahiret hayatı kazanılmaktadır. Şüphesiz bu faaliyet en kârlı olan bir iştir. Kıymeti az olan feda edilerek, çok kıymetli olan elde edilmektedir. Her türlü güçlüğe katlanarak, sabır ve tahammül göstererek, ibadeti devam ettirmek suretiyle ebedî mutluluk elde edilmektedir. Dünya hayatında yapılan geçici varlıkları Allah yolunda kullanmanın, zaten yok olacak şeyleri Allah için, Onun yolunda yok etmenin karşılığı olarak ebedî mutluluk elde edilmektedir.

Mümin, hayır-şer, melek-şeytan, madde-mana, dünya-ahiret mücadelesinde ahireti kazanma yolu seçerek

"Biz Allah içiniz, Ona döneceğiz" (Bakara, 2/156)

kuralına uyar, İlahî huzura giderken hazırlıklıdır. Burada yol ayrımının iyi tespit edilmesi gerekmektedir. İnanç ve inkar yolları dünyada olabilecek bir çok örnekle anlatılabilir. Bu yöntemle akıllı hareket etme, şer yollara uymama, iyi ve doğruyu uygulama, huzur veren, güzel olanı alırken, çirkin ve keder verenden sakınma öğütleri verilir. İmanın sırlarını sıradan mümin kavrayamamaktadır. Ancak ileri düzeyde inanç hayatı yaşayan kimse bunu kavramakta, onunla kazanılan güzelliği hissedebilmektedir. İnkarcının yaşadığı iç dünya boşluğu, huzursuzluk ve bedbaht hali tasavvur ise kolay olmamaktadır. Müminin beklentileri vardır. O da ebedî mutluluktur. İnkarcı ise onu kaybetmiş, tahammülü imkansız olan acıklı bir hali beklemektedir. İşte bunun farkında olan mümin Allah ile ilişkisini ileri düzeyde tutma, kâmil mümin olma çabasındadır. Bunu başaran ebedî saadeti elde etmiş, hayattaki sınavı başarmış, Allah için olmuştur.

İnançta üst düzeyde diyalog, manevî yönü yoğun olan bir anlayıştır. İnançta derece

kat edenlerde kalp âlemini önemseme, kalbin takvasına değer verme, kalbe doğan bilgileri alacak düzeye gelmektedirler. Buna ilham, keşif vb. isimler vermek mümkünse de Allah'ın kişiye yüklediği bilgiler söz konusudur. Âyetlerde gayb âleminin anahtarlarının Allah'ın katında olduğu belirtilmiştir (Enam 6/59). O kendi gayb hazinelerinden ehil gördüğü kimselere ihsan eder. Mülk'ün sahibi Odur (Al-i İmran 3/26). Her şey Onun emrindedir (Araf 7/54). Yer, gök, su ve varlıklar Onun emriyle faaliyetini devam ettirir (Hud 11/44). Her şey Onu tesbih eder (İsra 17/44). Tüm insanları yaratmak ve diriltmekle, aynı şeyi tek kişide uygulamak Ona eşittir (Lokman 31/28). Hal böyle olunca, Onun katından bir takım ihsanların verilmesi tabii görülür. Kulun Onu hakkıyla bilme yükümlülüğü vardır. Bilenler Onu hakkıyla bilme çabası vermekle yükümlüdürler (Zümer 39/69).

İnsanın beşer olarak üstlendiği önemli bir sorumluluk bulunmaktadır. Bu da İlahî emanettir (Ahzab 33/72, Haşr 59/21). Bu husus Kur'an'da belirtilmiştir. İnkarcı kimse sorumluluğunu kavrayabilmek için Kur'an üzerinde yoğunlaşmakla sorunlarına çözüm bulur. İslâm, Allah'ın kulundan uzak değil, "ona şah damarından daha yakın" (Kaf 50/16) şeklinde ifade edilen bir yakınlıktan söz eder. Bu şuur ve ruh halindeki insan, Allah ile ilişkisini daha düzenli hale getirmenin heyecanını yaşar.

İmanda üst düzeyde olanlar kâmil mümin konumundadırlar. Mümin kendine hedef olarak ahiret mutluluğunu kazanmayı seçmiş ve bunu hayat programına almış, başına gelen olumsuzlukları sabır ve tahammülle karşılamıştır. Böylece hayatın acılı işleri ona acı gelmez. Zira sabır ve şükrederek sevap kazandığını farkındadır. O kendi merkezli değil, başkası merkezli bir hayat sürer, diğer kimselere yardımcı olmak, destek vermek, maddî ve manevî fedakarlıklarda bulunmak gibi bir seçeneği vardır. Hayatı boşuna geçirmeme, onun her anını bulunduğu her türlü şart ve ortamda değerlendirme yolu izler. O sosyal ilişkilerinde affedici ve müsamahalıdır. İnsanlara nasihat ve irşatlar sunar. Kardeşlikte din kardeşliğini önemser. Kalp ve ruhu önemli tutar. İç dünyasını arındırma yolundadır. Ona göre dünya hayatı aldatıcı bir menfaatten ibarettir (Al-i İmran 3/84). O konuşurken kalbin derinliklerinden konuşur. Kalbe doğan bir takım manalar olabilir. Bunları dile getirir. Kalp gözü ile görmek söz konusudur. Bu da nadir kimselere nasip olan bir durumdur. Çevresindeki varlıkları sözlerinde canlandırır. Onlara hitap eder. Onlar adına kendisi onların diliyle onları anlatır. Adeta varlıkların hal dilini anlar. Onları anlayan bir tavırla durumlarını ifadelendirir. Kendilerine tercüman olur.

Varlıkları düşünen, iyi tanıyan ve onlardaki hikmetleri okumayı başaranlar, takvada ileri düzeye gelebilmekte, yaratıklarla ilişkileri fevkalâde olmaktadır. İnanmış insan için bu önemlidir. Pek çok önemli şahsiyette bu anlayış görülür. Allah katında ileri derece ve mertebelere ulaşmışlar, müstesna kimse olmayı başarmışlardır. Aynı kimseler, Allah'ın yarattıklarını da tahkir edici değil, Yüce Yaraticının var ettiği varlıklar olarak görmüşler, burada güzel denge kurmayı başarmışlardır. Allah'a yakın olmaları mahlukları unutmalarını gerektirmemiştir. Hem iyi kul, kâmil mümin olmuşlar, hem de varlıkları Allah'ın var ettiği mevcutlar olarak değerli bulmuşlardır. Bir yerde onlarla konuşma, onlardaki sır ve hikmetleri anlama çabası vermişler, onlarla diyaloga geçmişlerdir. Bu uygulamaları ile diğer insanlara ders vermeyi, bu

yolu izlemeye teşvik etmeyi denemişlerdir. Sonuçta insan hem Yüce Yaraticıyla ilişkisini ibadetleriyle sürdürmekte, hem de varlıklarla diyalog halinde olmaktadır.

İnsanların Geneli ve İnançsızlarla Diyalog

Kur'an'ın takip ettiği önemli bir metot vardır: Mesajını kapsamlı tutar.

"Ey insanlar! Rabbinize kulluk ediniz" (Bakara, 2/21)

şeklindeki emirlerin sayısı hayli fazladır. İnsan unsurunu hiç ayırım yapmadan ele alır ve ona Yaraticısını hatırlatır. Özellikle insanın yaratılmış olduğuna, yaratanın Allah olduğuna vurgu yapar.

Mümin, kendisi inancın gerçeklerini gören kimse olarak muhataplarına imanın güzelliklerini aktaracaktır. İyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak gibi önemli bir görevi vardır. Bunu da ayırım yapmaksızın tüm insanlara ulaştırma çabasıdır. Onun muhatabı tüm beşerdir. Böyle olmakla beraber beşeri iki guruba ayırmak gerekmektedir. Tevhide çağrı sürecinde tabii gelişme bu yönde olmaktadır. Gelen İlahî esasları kabul edip buna uyanlar ve uymayanlar, kalbini ve içindeki manevî sesi dinleyenler ile arzularına uyanlar ayırımı söz konusudur. Fakat yolun sonuna gelindiğinde mümin ile muhalifi arasında artık kapatılması mümkün olmayan farklar, ayrılıklar ortaya çıkmaktadır. İnkârın sonu pişmanlıktır. Sınav bittikten sonraki nedametın hiçbir yararı olmamaktadır. Mümin ise ibadetlerini düzenli yaparak hayatını tanzim etmekte, ömrün sonuna kadar nasların belirlediği doğrultuda yürütmekte, sonunda mutmain bir kalp ile hayatı tamamlayıp, İlahî huzura varmaktadır. Emre uyan ile isyankâr kıyaslamasının sonucu açık, farkları ortadadır.

Peygamberleri ve mümini en çok üzen olaylar arasında insanlardan önemli bir kesitin inkara ve fasıklığa düşmesidir. Adeta onlar yerine kendisi azap çekecekmiş gibi acı hissederler. Onları anlamaya çalışırlar. Fakat niçin delilleri düşünerek yollarını düzeltmediklerine üzürlü. Tevhidin delillerinin çok açık ve çok sayıda olmasına rağmen insanların inkarlarını sürdürmesi mümini üzer. Buna en çok üzülenler peygamberlerdi. Tebliğlerini yapmalarına rağmen insanlardan bir kısmının azabı peşin isteyerek inkarda ileri gitmeleri, peygamberleri en çok rahatsız eden durumdu (Enfal 8/32-3). Fakat sonunda inkârın akıbeti bellidir. Peygamber de olsa yapabileceği bir şey bulunmamaktadır. İnkarcı kesim cezasını görmektedir. Aynı üzüntü duyguları müminler için de geçerlidir. Mümin bunun acısını yaşar.

İnkarcılarla Diyalog: İnkarcılarla diyalogda Allah'ın yakın olduğunu sunan, damarlarından da yakın olduğunu ifade eden hatırlatma yapılır. Bu derece yakın diyaloga geçilirken, onlara uyanmaları için ipuçları verilmiştir. Artık onların çaba sarf etmesi gerektiği vurgulanmış, Kur'an'ı inceleme ve anlama, evren üzerinde ibretle düşünceleri gerektiği hatırlatılmıştır. Hatta kendi varlığını düşünerek şahitlerden hareketle artık aslı esası olmayan, delil ve hücceti bulunmayan inkarı bırakıp,

inanmayı kabul etmeleri için düşünce ortamı hazırlanmıştır. Onların gafleti bırakmaları, Allah'tan uzaklaşma değil, Ona yakın olma sürecine girmeleri önerilmiştir.

Âyetlerde putperestlerle diyalog yapılmıştır. İnsanlardan bir kısmı Allah'ın varlığını kabul ediyor, ibadeti putlar aracılığı ile Allah'a yaptığını iddia ediyor, peygamberin peygamberliğini kabul etmiyordu. Kur'an hakkında onun şiir olduğunu iddia ediyorlardı. Kur'an onların sözlerine cevap veriyor,

"Biz peygambere şiir öğretmedik, bu ona yakışmazdı" (Yasin, 36/69)

buyuruyordu. Böylece onun üstün hakikatlerini kabul etme yerine, şiir olma ile ithamlarına cevap gelmiştir.

"En yüce sıfatlar Allah'ındır" (Nahl, 16/60).

"Allah kişinin kalbine ondan daha yakındır" (Enfal, 8/24)

hatırlatması yapılmıştır.

Gaflet içinde yaşayanlara sürekli uyarı yapmak önemli görülmüştür. Allah için amel edenin karşılıksız bırakılmayacağı, mükafatının verileceği belirtilmiştir. Her şeyi mükemmel var eden Allah'ın adaletinin gerçekleşeceğinde şüphe olmadığı, bu nedenle inkar ve isyanın karşılığı olan cezanın verileceği hatırlatılmıştır. İnkarcı insan hiç değilse içinde bulunduğu ve istifade ettiği nimetleri düşünenecekken, kişinin bunlara karşı teşekkür borcunun varlığını, nimeti vereni tanımanın gerektiği, nankörlüğün bırakılması icap ettiğini hatırlayacaktır. Geçici dünya zevklerinde kendini kaybederek ebedî hayatı harap etmenin akıllı insan işi olmadığını düşünecektir. İnsan dünyada sınavda olduğuna göre başıboş değildir. Sonucu başarmak veya kaybetmek olan bir sürecin içindedir. İnsan yaptıklarından hesaba çekileceğini düşünerek hayatını tanzim etmek durumundadır. Aksi halde kötü akıbet onu beklemektedir.

İnkarcının tasarladığı ahireti inkar, hesabı kabul etmeme, dirilişi hesaba katmama onun temel sorunu ve çıkmazıdır. İnançtaki yaşadığı şüphelerini gidermek için din önemli deliller ortaya koymuştur. Bunlar ikna edici, akli iknaya sevk eden delillerdir. Düşünen insan ortaya konan ibretli hususları tefekkür ederek, inanma imkanı bulacaktır. Dünyada yaşanan haksızlıklar ve mazlumların çektikleri boşa gitmeyecek, yeni bir âlem oluşacak, ahiret âleminde İlahî huzurda toplanan mahluklar üzerinde Allah'ın mutlak adaleti tecelli edecek, adalet yerini bulacak, mazlumlar hakkını alacaktır. Bu konular tekrarlanarak anlatılmış, yaşanan hayattan misaller verilmiş, vurgu yapılmıştır. Böylece inkar eden kimsenin aklını kullanması, hadiseler üzerinde düşünmesi istenir. Dünya hayatında yaşayanlardan ibret alarak

ahiretle kıyaslama yapacak adaletin gerçekleşmesinin düşünölemeyeceği bir gerçektir. Bir sistemin haksızlıklara, başıboşluğa dayalı olarak yaşayamayacağı anlaşılır. Delillerde İlahî adaletin tezahür edeceği açıklığıyla ortaya konur. Bu deliller inkardakileri düşünmeye sevk edecektir.

İnkarda temel düşünce nefse uyma, Allah'ı tanımamaktır. Bunlara eserin müessirsiz olmadığı, kainattaki tüm varlıkların var eden bir var edicinin varlığına delil olduğu şeklinde hüccet getirilir. Genelde varlıklardan hareketle düşünme süreci geliştirilir ve bunların düşünölmésinin yüce var edicinin varlığını haber veren deliller olduklarına dikkat çekilir. Var edilenlerin fevkalâdelikleri Onun varlığını kabul etmeye sevk eder.

"Hiçbir şey yoktur ki Onu hamd ile tesbih etmesin" (İsra, 17/44).

İnkara düşenler tefekkür etmeyen, aklını kullanmayan, varlıklardaki incelikleri kavramayan kimselerdir. Bunların düşünmeyi başlatabilmesi için sorular sorması gerekmektedir. Nereden geldiği, nasıl geldiği, kimin var ettiği, nereye gideceği sorularına cevap araması önemlidir. "*Ben kimim?*" sorusu, hiç değilse kendisinin inceliklerini düşünmesine yardımcı olacaktır. Buradan hareketle Yüce Yaratıcının varlığını, Onun kullarına vahyini meleklere vasıtasıyla, kitaplar şeklinde peygamberlerine ulaştırdığını düşünöcek, karşılığın, yani mükafat ve cezanın gerekli olduğunu kabul edecek, ahirete, sevap ve cezaya inanacaktır.

Hız. Peygamberden sonra ondan daha ehil ve peygamberlik görevini ondan daha iyi yapabilmiş birisinin ortaya çıkmadığını düşünöcek, onun peygamberliğini kabul edecektir. Diğer mucizeler yanında Kur'an mucizesini tefekkür edecektir. İnkarcı kimse bunu düşünerek Kur'an'ın icazını, ondaki mükemmelliği, tefekkür ederek onun Yüce Yaratıcının kelamı olduğunu kabul edecektir. Bu bir yerde Kur'an'la diyalog sonunda gerçekleşecektir.

Kişi varlıklar içinde insanın ayrı bir yeri ve değerin olduğunu tefekkür edecek, dünyadaki sonsuz nimetlerin ona hizmet ettiğini, dünyanın harap edilip ahiretin başlamasının da onun amellerinin karşılığın görmesi için gerçekleşeceğini düşünöcektir. Sonuçta insan, kendi önemini kavrayacak, inkar değil inanç yolunu seçecektir. Amellere karşılıklarının verileceği bir âleme inanan insan, oradaki güzel karşılığın elde edebilmek için dünya hayatını orayı kazanma yolunda geçirecektir. Yüce Allah bol karşılık, güzel mükafatlar vereceğini vaat etmiştir. Onun sözü gerçekleşecektir. İbadetleri yerine getiren, müminin güzel karşılıklar göreceğine inanan kimse, inkarda ısrar etmez, iman etme yolu izler. Kendisine ibadet edilen yüce Allah duaları kabul etmekte, tüm mahluklarına bol rızıklar vermektedir. Dünyada kullarına bu ikramlarda bulunan Allah Teala, kulun ahirette göreceği nimetleri önceden haber vermiş ve mükemmel olarak belirtmiştir. Öyleyse kul buna ulaşma çabası verecek ve dünya hayatını Yüce Yaratıcının istediği esaslara bağlı kalarak geçirecektir. Aksi halde Ona isyanın sonu şiddetli azapta ceza çekmek

olacaktır. Bu nedenle inkarcı kimse bu inceliklerden hareketle inanma çabası verecektir.

İnkarcı insan çevresinde olan kimseleri düşünecek, hayatın sona ereceği, geçici olduğu, insanın dünya hayatında misafir olduğu, bu misafirhanede nasıl kalmak gerekiyorsa öyle kalmayı planlaması önerilir. Taparcasına dünyaya bağlanmak değil, ahiretin hesap edilmesi, o âlemin kazanılması çabası içinde olması öğretilir. Geçici dünyada, baki ahireti kazanmayı planlayacak, bunu dünya hayatında elde edecektir.

İnkarcının düşünmesi gereken önemli bir husus da tüm kutsal kitapların adlarını vererek andığı, kıssalarını anlattığı peygamberlerin şahitliğidir. Bunların tamamının yalancı ve verdikleri haberlerin yalan olması mümkün olamaz. İnsanlık tarihi boyunca beşerden iman edenler onlara uymuş, ulaştırdıkları esasları kabul etmiştir. Bunların tamamının inanç, ibadet, ahlâk, muamele, ahkam, haber, gayb bilgisi, geçmiş ve geleceği, tüm hayatı kuşatan kapsamlı risalet ve nübüvvetlerinin inkar edilmesi mümkün değildir. Bu kadar şahidin tamamının reddedilmesi, yok sayılması, akıl işi değildir. Allah'ın verdiği sözler vardır. O vaatlerinden dönmez, vaadi gerçekleşecektir. O dediğini yapacak, Onun dediği olacak, sonunda herkes amellerinin karşılığını bulacaktır.

Diriliş İncancını Telkin: İlbaharda bitkilerin canlanışını gören insan, Allah'ın kudretinin büyüklüğünü görecek ve inanmayı tercih edecektir.

"O ol der ve oluverir" (Yasin, 36/82)

ifadesinde verilen haberde olduğu üzere, Allah'ın kudretiyle olan hadiselerden hareketle var eden güce inanacaktır. Tabiatın dirilişi ile insanın ahirette dirilmesi benzetmesi yapılmıştır (Rum 30/50). İlahî kudretin herhangi bir manisinin bulunmadığını kabul edecektir. Zira o acizlikten münezze, mutlak kudret sahibidir. Bu kadar hakikatlerden sonra inkarı sürdürenler hakkında

"şirk büyük bir zulümdür" (Lokman, 31/13)

şeklinde belirtilen hususlar,

"sizin yaratılmanız da diriltiğiniz de, tek bir kişinin yaratılıp diriltiğiniz gibidir" (Lokman, 31/28)

esasını getirir. Bu prensipler esas alınarak Allah'a zor bir şeyin bulunmadığını kabul eder. Yaratanın tekrar diriltmeye kadir olduğu belirtilmiştir. Allah'ın rahmetinin eserlerine bakmak emredilmiştir. (Enam 5/149). Bu bakış ve incelemeden hareketle kul Rabbini bulacaktır. Dünyadaki canlılık ahiretteki dirilişi anlamaya yardımcı olacaktır (Rum 30/50). İnkarcı kimse çürümüş kemiklerin diriltilemeyeceğini

düşünürken, onun endişelerine, onu ilk yaratanın diriltmeye kadir olduğu cevabı verilmiş, diriliş fikri ısrarla savunulmuştur (Yasin 36/78-9). Kur'an, ahiret ahvalini, azap manzaralarını tasvir eder ve insanın bu haberleri değerlendirmesini istemiştir (Hac 22/1-2). Mutlaka birgün haşrin gerçekleşeceğiile ilgili haberler vurgulanmaktadır (Nisa 4/87).

İyilerin nimetler içinde mükafat göreceği, kötülerin ise şiddetli azapta ceza çekeceği haberi yalan yere söylenmiş değildir (İnfitar 82/13-4). Kur'an zerre ağırlığınca da olsa istisnasız tüm amellerin değerlendirileceğini haber vermiştir (Zilzal 99/1-8). Kıyametin dehşeti sadece insanı değil, dağları, gökyüzündeki cisimleri, tüm varlıkları etkileyen, dünyanın sistemini bozan korkunç bir olaydır. Tüm bu ciddi haberler karşısında artık insan gafleti bırakıp uyanmasının gerekli olduğunu anlayacak, dinin sunduğu delilleri incelemeye değer bulacak, inkarın sonunun hüsrana olduğunu farkına varacaktır.

Akıl, dünyadaki işleri tanzimle ilgilenmektedir. Ahiretle ilgili bilgiler gayb bilgileridir. Allah'ın verdiği, peygamberlerin ulaştırdığı haberlerin yalan olma ihtimali bulunmamaktadır. Dünya ile ilgili işlerde mahkemelerde belirli sayıda şahit, bazen de ipuçları delil kabul edilmektedir. İnanç konu- sunda ise peygamberlerin şahitliği üç yüz onu aşkın resul ve yüz yirmi dört bin nebinin şahitliği söz konusudur. Kutsal kitaplarda sunulan İlahî haberler buna şahittir. Vahiy yoluyla gelen tüm bilgiler buna delalet etmektedir. Akıl da bir işin karşılığının olmasını makul görür. Suç işleyen cezalandırılmalıdır. Güzel davranışlarda bulunanlara mükafat verilmelidir.

Dünyada pek çok haksızlıklar olmakta ve adalet gerçekleşmeden insanlar ölmektedir. Bunun bu şekilde bitmesi mümkün değildir. Mutlaka gerçek adalet vardır. Suçlular cezasını çekecek, iyiler karşılık görecektir. Bu inanç insanları sabır ve tahammüllü olmaya, bir çok işi ahirete bırakmaya yönlendirmektedir. Aksi halde insanların tamamının tüm haklarını dünyada almaya kal- kışması topluları kargaşaya götürecektir. Çünkü pek çok güçlü kimse zayıfı ezmeye kararlıdır. Zayıf ise ona "Senden büyük Allah var, seni Ona havale ediyorum" demek suretiyle teselli olmaktadır. Din ise hakiki hesaplaşmanın ahirette olacağını haber vermiştir. Ahiretin inkarına dayalı bir dünya anlayışı dünyaya da mutluluk getirmeyecektir.

İnanç dünyasına hep inkar gözüyle bakma yerine, iman etme yönüyle bakılabilir. Allah'ı inkar yerine, Onu sevme, sevenlerin deneyiminden yararlanma yolu izlenebilir. Kainatta bir intizamın varlığını gören insan, tanzim eden gücün varlığını kabul edecektir. Beşeriyetin sonu yok olmaktadır.

"O ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarır. Ölümünden sonra yeryüzünü o diriltir. Siz de kabirlerinizden böyle çıkarılacaksınız." (Rum 30/17-19),

"Kıyametin kopması yalnız tek bir sesledir" (Yasin, 36/53),

"Yalnız göz açıp kapayıncaya kadardır" (Nahl, 16/77)

şeklinde âyetler, kıyametin kopma anını çok canlı anlatır ve insanın bunu göz önünde bulundurmasını ister.

"Göz açıp kapayıncaya kadar, yahut ondan daha yakındır" (Nahl, 16/77)

şeklinde bir anlıktan daha yakın, bir zaman biriminden daha küçük bir vaktin içinde dünya ölecek ve kıyamet kopacaktır. Öyleyse harap olacak bu âlemde, harap olmayacak olan ahireti kazanma yolu izlenecektir. İnanmayan insana yapılan uyarıda

"Biz onu bir damla sudan yarattık da, sonra bize apaçık bir düşman kesiliverir" (Yasin, 36/77)

buyrulur. İnsana kendi Yaratıcısını düşünmek, Yaratana hasım olma değil, Onu dost kabul etmesi emredilmiştir. Kul her şeyin hüküm ve tasarrufunun Allah'ın elinde olduğunu kabul edecektir (Yasin 36/83). Sonuç itibarıyla dönüş Allah'ın huzuruna olacaktır. Amel defterlerinin verilmesine kadar (Tekvir 81/10), teferruatı ve en ince ayrıntılarıyla anlatılan ahiret âlemini inkar etmek mümkün değildir.

İnançta ileri düzeydeki insanların nefesine hitap etmesi onun yanlışlıklar yapmasını önleme girişimlerinin bir benzerini inkarcılar da yapabilir. Sonuçta yanlışlıklarını anlayacak ve yanlış işlerinden vazgeçme ihtimali bulunacaktır. Kişiler Kur'an üzerinde düşünerek, âyetlerin vermek istediği fikri kavrayarak istikametini düzeltecektir.

İnanmaya çağrıda kötülerle diyalog yolu izlenmiştir.

"Yaptıkları kötülüklerle sevinen ve yapmadıkları hayırla öğünmekten hoşlanan kimseleri azaptan kurtulurlar zannetme." (Âl-i İmran, 3/188).

Allah'ın kudretinin alameti olan hususları düşünen insan, çekirdekten meydana gelen ağacı, her şeyin yaratılışındaki fevkalâdeliği, bu mükemmelliklerin onu var edenin varlığına delili olduğunu kabul eder. Mükemmel yapılmış sanat eseri, sanatkarın mahir olduğuna delil teşkil ettiği gibi, mükemmel varlıklar da onu var edenin varlığının delilidir. Kainatın iyi incelemesi Kur'an'ın en çok üzerinde durduğu husustur.

Hız. Peygamberin delaleti başlı başına bir delildir. Hız. Peygamberin müstakil olarak incelenmesi gerekmektedir. Onun hayatı tüm teferruatıyla ortaya konmuş, siyret kitapları, tabakat kaynakları onunla ilgili teferruatlı bilgi sunmuştur. Onun hayatının peygamberlik öncesi ve peygamberlik sonrası dönemlerinin tüm safhaları sağlam rivayetler, sağlıklı bilgiler verilerek korunmuştur. Bunlar onun peygamberliğinin delillerini içerir. Ayrıca Delail'n-nübüvve çalışmaları yapılmış, bu yolla onun peygamberliğini ispat eden deliller ortaya konmuştur. Burada onu inkar eden kesimle yapılacak diyalogda onunla ilgili olarak sunulan dini metinler, tarihi bilgiler, akl deliller, onun doğruluğunu ispat eden hususlardır. Tevhide ulaşmak için delil arama sürecine giren kimse, buna sayısız delil bulabilecektir. Kapsamlı olarak Hız. Peygamberin şahsiyeti, ahlk, yaşantısı, getirdiği esaslar, onun doğruluğunun açık delilleridir. Kur'an bunlardan en önemli görünen örnekleri vermiştir. Diğerleri hadis kaynaklarındadır. Buradan hareketle onun getirdiği kitabın, takdim ettiği hususların, uyguladığı dinin doğru olduğu sonucuna varılacaktır. Onun dünyanın sorunlarına getirdiği çözümler yaşadığı toplumda gerçekleştirdiği olumlu değişim, onunla ilgili olumlu sonuçlara varmaya götürecek niteliktedir. Beşeriyet onu kabul etmiş, âlem ona iltifat göstermiştir. O doğru olmasa geçen asırlarca bilinemez sayıda insanı kendi getirdiği din etrafında toplayamaz., mmet oluşturamazdı. Onunla insan aklı ikna olmuş, kalpler mutmain hale gelmiş, beşer aradığını onda bulmuştur. Vahşi durum ve kötü halden kurtulup medeni hale gelmek ancak onunla mümkün olmuştur.

O Allah'tan aldığı vahiyle beşeri yönlendirmiş (Necm 53/4), beşere Rabbini tanıtmiş, hakikati görmelerini sağlamıştır. Ortaya koyduğu deliller kabul görmüş ve insanlar onun nurunun cazibesinin alanına girmiş, ilgi göstermiş, pek çok yerde hasmı ona dost olmuştur. Onunla insan onur ve şerefini kazanmış, putlara delilsiz ve asılsız yere tapınmaktan kurtulmuştur. Onun mucizeleri ve başta Kur'an mucizesi onu tasdik ettiği gibi, bunlar tevhidin de en büyük delilidir. Tüm delillerle insanın kalp katılığını gidermek, onda yumuşamayı ve inanmayı sağlamak esas alınmıştır.

Meleklerin secde edeceği düzeyde (Bakara 2/34) değerli olan, Allah'ın isimler öğretmesi ile (Bakara 2/31) nem kazanan varlık, daha sonra taştan da katı kalpli hale gelebilmektedir (Bakara 2/74). Taşlar yarılıp içinden su akmakta, nehirler geçmektedir. Kişi bunu insanlarla kıyaslayarak vahdaniyeti kabul eder. Bu düzeyin sağlanması peygamberin getirdiğini kabul etmekle mümkün olmaktadır. Onun getirdiği Kur'an mucizesinin yalanlanması mümkün değildir. Yaş kuru ne varsa onları açıklayan bu kitap (Enam 6/59), hidayet rehberidir. Onun anlattığı kıssalar insanlık tarihinin en zlu yönü ve ana meseleleridir. Geçmiş peygamberin mucizeleri döneminin en önemli vakalarıydı. Bunlar tevhidin belirgin delilleridir.

Harikalar sunularak insanlara tevhid ulaştırılmıştır. Müşriklerin girişimine rağmen Kur'an'ın benzerinin yapılamaması onun mucizeliğinin delilidir. Onda sunulan insanın geçmişindeki en önemli vakaları özetleyen bilgiler, ancak vahiy yoluyla elde edilebilecek hususlardı. Medeniyet, peygamberler eliyle ve en son peygamber yoluyla sunulmuştur.

Allah'ın yaratıcı gücünü düşünen insan, yaratmanın Ona mahsus olduğunu bilecek, Onun dışında ilah kabul edilip tapılan varlıkların hiçbir şeyi yaratma gücünde olmadığını bilecektir (Hac 22/73). Kur'an Allah'ın yarattığını her şeyin Onun yaratmasıyla varolduğunu haber verir. Onun verdiği bilgiler kesin doğrulardır. Bu deliller karşısında beşer kendi durumunu tefekkür edip inanacaktır.

İbadetin gerekliliği esastır. Mümin olup ibadetlerinde noksanı olanlara özellikle namaz gibi ibadetlerin yerine gelmesi için sabır gösterilmesi emredilmiştir. Maddî ihtiyaçları sürekli yerine getiren kimse dinin nasları yoluyla mükafatı büyük olup külfeti az olan bu kullukları yapmaya teşvik edilir. Bu bir vazifedir. Kul bunu yerine getirmekle yükümlüdür. Ne tür bahane ortaya atılırsa atılsın, bunları değil, ibadetlerin ifasını esas alma yoluna gidilecektir.

İnançla ilgili sorunların tespiti ve giderilmesi insanlık tarihinin temel sorunudur. Kalpte bir takım tereddütler bulunabilir. Bunların giderilmesi, şüphelere meydan verilmemesi gerekmektedir. Vesveselerin bırakılması önemlidir. İnkarcıya örneklerle anlatımla ikna yöntemi uygulanmıştır.

“Allah insanlara misaller verir ki düşünüp öğüt alsınlar” (İbrahim, 14/25; Haşır, 59/21).

Bunlardan hareketle düşünen insan, Yüce Yaratıcının varlığını, birliğini kabul edecek, Onu tanıyacaktır. Allah'ı tanımama ve konuya duyarsız kalmanın hiçbir menfaatinin bulunmadığını düşünecek, varlıkların tesadüfün eseri olarak meydana gelebileceğini hesap edecektir. Bunların noksansız bir ilahın var etmesiyle vücut bulduğunu kabul edecektir. İşlerin kendi başına işlemediği, elde mevcut kullanılan malzeme ve eşyanın hammaddesini kimin yarattığını tefekkür gerekmektedir. Varlıkları sıradan bir bakışla değil, ondaki süsleri, ziynetleri, incelikleri, renkleri, motifleri, hassas çizgileri görmek gerekmektedir. Sonuçta onların muntazamlığını kabul etmek, mükemmelliğini görmek sonucuna götürür. Her şeyin yerli yerinde olduğunu fark etmek, insanın istifade ettiği varlıkların ona sunduğu yararlardan faydalanmasını sağlayan gücü tanımasını temin eder. Allah'ı tanımak isteyen için sunulan deliller, hayatın içinden ve insanın çevresindedir. Bu bilgiler onu delile dayalı olarak inanmaya götürecektir.

Burada sorun insanın varlıkları incelemeye alması ve bulgulardan hareketle onları var eden yüce gücün Allah olduğunu kabul etmesiyle ilgilidir. Varlıkları inceleme olmasına rağmen, inanma, yaratan gücü tanıma gerçekleşmemektedir. İbretle bakmayınca, inanmak istemeyince, deliller fayda vermemektedir. İkna olmak isteyen kimse sıradan bir varlığı hatta kendi yaratılışını dahi düşünerek inanma imkanı bulmaktadır. Basiret sahibi olmak, ibret nazarıyla bakmak, delil arayışı içinde olmak gerekmektedir. İnanan için sorun bulunmazken inanmayanın aklında belki bir kısmını açıkladığı, bir kısmını ise gizli tutmayı yeğlediği sorunlar bulunmaktadır. Onun iç dünyasını okuyup şüphelerine cevap verip ikna etmek gerekmektedir.

Güneşin ışınlarının ve ısısının varlığı, güneşin varlığına delalet olduğu gibi, âlemin varlığı da yaratanın varlığına delildir şeklindeki izahla inkarcı tatmin olmamaktadır. Sağlıklı düşünen için evrendeki noksansızlık, kusursuzluktan hareketle (Mülk 67/3) onu var edenin güç ve kuvvetine delil getirmek ikna edicidir. Fakat vehim ve şüpheler taşıyan insanla diyalog yapılarak onun ne derece ikna olduğu anlaşılacaktır. Mümin için şahitler sadık, burhanlar yeterli, her şey açıktır. Delil zikretmenin bile gereği bulunmamaktadır. Bir bakıma insanın kalbinin selim olması meseleyi algılamakta temel unsurdur.

Başta inkara kararlı olan kimseye getirilen deliller ikna edici olmamaktadır. Fakat diyalogun sürdürülmesinin pek çok yararları vardır. Tevhidin delillerini hiç duymayan ve bunları düşünmeyen, benimseme gözüyle bakmayan kimse ile en azından duyan, dinleyen kimse arasında fark vardır. Delillere vakıf olan kimse belki bir gün kararını değiştirecek ve inanmaya karar verecektir. Müminin görevi ise kişi ile delilleri buluşturmadır. Nitekim peygamberler de tebliğ vazifelerini yerine getirmişlerdir. Bundan sonrası kişi ile Allah arasındadır.

Peygamberlerin ve tüm inananların sundukları açık deliller İlahî kitapların ortaya koyduğu âyetler aklın ürettiği açık delillerden sonra, inkarı meşru gösterecek hiçbir delil bulunmamaktadır. Bu kadar şahitten sonra insanın inkarını sürdürmesine bir anlam vermek mümkün değildir. Fakat inkar da çözüm değildir. Var olanı yok saymak, delilleri yok kabul etmek, şahitleri önemsememek kurtuluş yolu değildir. Allah'ın, meleklerin, peygamberlerin, kutsal kitapların şahitliğinden sonra inkarda ısrar etmek kabul edilir bir tutum olamaz.

Din delillerini ortaya koymuş, peygamberler çağrısını yapmıştır. Müminler bu çağrıyı insanlara ulaştırmakla yükümlüdür. Fertlerin verecekleri karar onların kendini ilgilendirir. Burada yapılacak olan ise diyalogun devam ettirilmesidir. Daha önemlisi de inananla inanmayan diyalogunun kurulması, bunların birbirini muhatap kabul etmeleridir. Diyalogun sürdürülmesi bir çok yararları beraberinde getirmektedir. İnsan kalbinin inkar, gaflet vb. dönemleri olduğu gibi, açıldığı, ferahladığı, kararmaktan uzaklaştığı, bir yerde müteyakkız hale geldiği dönemler olacaktır. Bu durumda kalbin kasvetinin ağırlık ve dışa kapalılığının olduğu dönemde sunulan deliller kabul görmeyecektir. İnsanda açılımın (İnşirah 94/1-2) başladığı, kabule temayülün görüldüğünde deliller kabul edilecektir.

İnsan tereddütlerini atmak, şüphelerinden kurtulmak, kalbini huzurlu inancından memnun hale getirebilmesi için yöntemlerden birisi de insanın kendine dönmesi, bizzat kendi varlığını düşünmesidir.

"Biz insanı en güzel şekilde yarattık" (Tin 95/4-6)

âyeti, insanın en güzel varlık olduğu ve oluşumunun da fevkalâdeliğini haber vermektedir. Kur'an bunu vurguyla belirttikten sonra, inkarcının aşağı seviyelerde olduğu, inananın ise iyi halde olacağına vurgu yapar. Bu durumda insan kötü halden

kurtulup iyi hal içinde olabileceği için, imanlı olması, inançsızlıktan kurtulması gerekmektedir. Kişinin inanması, Allah'ın dostluğunu kazanması, inkarı ise azgın düşmanla dost olmaya götüren bir durum olacaktır (Bakara 2/257). İnanç insana kuvvet sağlayacak, Allah'a teslim olma, Ona tevekkül etmeyi, Allah ile sağlıklı yakın ilişki kurmayı temin edecektir. İnsana insan olmayı, Yaratıcısını bilmeyi, Ona dua etme şuurunu vermektedir.

"Duanız olmazsa ne ehemmiyetiniz olurdu" (Furkan, 25/77),

"Bana dua edin size icabet edeyim" (Mümin, 40/60)

şeklinde belirtilen bir kulluk türünü ifade eder.

İnsanda bir çok kabiliyetler vardır, o bunları olumlu yönde geliştirir. Onun bir takım ihtiyaçları vardır. Bunları gidermede şerre değil, hayra yönelir. İnançlı insanın işlediği bir yanlışın bir hata olarak belirlenmesi, iyi işlerinin ise kat kat fazlasıyla, hatta kötülüklerin de iyiliğe değiştirilerek yazılması (Furkan 25/70), onun iman sahibi olmasının getirilerinden yararlanmasını sağlamıştır. İnançsızda ise bu getiriler bulunmamaktadır. İnsan zayıf bir yaratıktır. İnanç ona manevî güç vermektedir.

Müminelde ettiklerini Allah'ın lütfu ve fazlı olarak görür. Karun örneğinde olduğu gibi (Kasas 28/78), inançsız elindeki nimetleri kendi bilgisi, iktidarı ile elde ettiği düşüncesine kapılır ve bundan kolaylıkla vazgeçemez. Kibri artar, artık ona öğüt ve mucizeler fayda vermez hale gelir. Kur'an bunun bir çok örneklerini, gelecekte yaşayacak modellerin göz önünde bulundurulması için vermiştir. Bu nedenle geleceğin sağlıklı olması için geçmişteki inkar örnekleri ile diyalogun kurulması yararlı olacaktır.

Kur'an, Karun, Firavun, Nemrut, Ebu Cehil, Ebu Leheb, Haman ve Ebrehe örneklerini müşrik toplumların putperest liderlerinin örneklerinden çoğu kez isimler verir. Bazen onların sözlerini de aktarır. Böylece o yanlış örneklerin tekrar etmemesini sağlamak ister. Bunun güzel bir örneğini Mehmet Akif "*Firavunla Yüz Yüze*" adlı şiirinde adeta onunla diyalog kurarak anlatır. Böylece tarihe diyalogun örneğini verir. Bunun örneklerini [Mevlana](#)'da, [İbn Arabi](#)'de görmek mümkündür. Olmuş vakalar anlatıldığı gibi, bazen kurgular yapılır. [Sadi Şirazi](#)'nin yaptığı gibi iyi ve kötü örnekleri sunarak, onları konuşturarak geleceğe modeller çizer. Bu faydalı bir yaklaşım olmalı ki Kur'an ve diğer kutsal kitaplar, hadisler, toplumu yönlendiren şahsiyetler örnekli sunumda insan modelleri seçmişlerdir. Bu yöntemle geçmişteki olmuş, gelecekte olması muhtemel vakalara canlılık kazandırılır. İnsanların meseleleri örnekler ışığında kavramasına imkan sağlanır, kahramanlar belirlenir.

Şüphesiz vakayı takip eden kimse o kahramanlar yerine kendini koyarak karar verecektir. Dış görünüm itibarıyla bir hikâyeye anlatılmaktadır. Fakat işin gerçeği o hikâyenin içeriğinde insana ders veren, ibret olan bir çok olay geçmektedir. Bunlar

çoğu kez her insanın başından geçebilecek işlerdir. Bu nedenle insan çoğu kez bir hikâyecik okuduğunu zannetse de, onun içinde kendini bulmaktadır. Kendi ile orada anlatılan veya konuşan kişiyi kıyaslama imkanı bulabilmektedir. Şayet kendi yanlışları varsa kıssada anlatılan kişinin karakteri, davranışları ile okuyucunun uyuşuyorsa, burada birçok faydalı sonuçlar alınacaktır. Kişi aynı kötü akıbetin kendisine de gelebileceğini düşünecek, yanlışlarından vazgeçmeye karar verecektir. İyi yoldakileri örnek alma, onları kendine model seçme, bir karşılaştırma yapma imkanı doğacaktır.

Bu nedenle olmalı ki yukarda isimlerini verdiğimiz şahsiyetlerin belirttiğimiz üslubu kullanarak vermiş oldukları eserleri kalıcı olmuştur. Bunlar bu yöntemle toplum gerçeğini yansıtmışlar, kahramanlarını toplumun realitesinden seçmişler, okuyan kimse de bunların imkansızlığı değil, olabilecek vakalar olduğunu kabullenmekte ve kendini onlarla kıyaslama, olayların, başına gelen işlerin kendi başına da gelebileceğini düşünme imkanı bulmaktadır. Anlatılan kıssalar sıradan hikâye olmayıp insanlara önemli öğütler içeren yaşanmış veya yaşanması muhtemel vakalardır. Anlatan şahsiyetin hedefi bu yöntemle insanlara öğüt vermektir. Okuyan ise bunların olmuş veya olabilecek vakalar olduğu kanaatine sahiptir. Sürekli bu kıssadan ne hisse alınabileceği beklentisi vardır.

Kur'an arzularına uyan kimseyi

"hayvan gibi hatta onlardan da aşağıdır" (Furkan, 25/44)

şeklinde değerlendirir. Bu uyarı karşısında insan, insan olmanın onuru içinde olacak, geçici olanlara tapar seviyede bağlanmayacaktır (Enam 6/76). İnancı Kur'an'ın gösterdiği istikamet üzere, Allah sevgisi içinde olacaktır. Mümin Kur'an'la hemhaldir. Onu tanıma, ondan yararlanma, mucizelerini, icazlığını (Bakara 2/23, İsra 17/88) görme yolu izleyecektir.

Kur'an tevhid inancına götüren delilleri sunmuştur. İnsan Allah'ın rahmetinin yer ve gökteki eserlerine bakacak ve buradan hareketle tevhid inancı güçlenecek (Rum 30/50, Kaf 50/6), sonuçta kalbi katılaştıktan kurtulacaktır (Bakara 2/74).

Şirk inancı geçmişin temel sorunuydu. Peygamberi kabul etmeyen putperestler, ona şair, deli gibi ithamlarda bulunmuşlardır. Onlar da, Hz. Peygamberin bu vasıflarda olmadığını bildikleri halde, bu iddia ve ithamları ortaya atıyorlardı. Kur'an onlara cevap vermiş,

"Rabbinin sana verdiği peygamberlik nimeti hakkı için ne bir delisin, ne de şair" (Tur, 52/29-30)

demmiştir. Bu ithamları yanında onun başına felâket gelmesini bekliyorlardı. İnançsızlardan gelen tüm ithamların cevapları verilmiş, onların tasarıları boşa

çıkıştır. Kıyamete kadar gelecek olan tüm inkar girişimleri ve peygamberi suçlama faaliyetlerinin cevabını Kur'an vermiştir. (Tur 52/29-43). Ona şiir öğretmenin gerekmediği belirtilmiştir (Yasin 36/69). Kur'an inkarcıları azgın kesim olarak haber vermiştir (Tur 52/32).

"Yahut Kur'an'ı kendisi mi uydurdu diyorlar? Doğrusu onların iman etmeye niyetleri yoktur" (Tur, 52/33).

İnkarda devam etmek isteyenler farklı, asılsız haberler ileri sürerek, Kur'an ve Hz. Peygamberi ithama kalkışmışlardı. Onların bu aleyhteki girişimlerine rağmen kendileri ile diyalog devam ettirilmiş, içlerinden iman edenler olmuş, inancın aleyhine kurulan güçlü tuzaklar geçersiz olmuştur.

Kur'an'ın Allah'ın gönderdiği İlahî vahiy olduğu ispat edilmiş (Necm 53/1-4), onun icazı belli olmuş, gelecekle ilgili verdiği bilgiler gerçekleşmiştir (Rum 30/1-3). Tüm bunlardan sonra hakkı kabul etmemekte ısrar edenlere karşı sabırlı olmak emredilmiştir (Rum 30/60, Mümin 40/55,77). Peygamberler, hakkı ve hidayeti getirmişlerdir (Fetih 48/28). Evrende ve insanın bizzat kendisinde tevhidin pek çok delillerinin bulunduğu bilgisi sunulmuştur (Fussilet 41/53). Bunlarla diyaloga geçen insan inanma yolu izleyecektir.

İman edip salih amel işleyenler övülmüştür (Tin 95/4). Fakat dalalet ehli olan, hidayetten mahrum kimseler için,

"gök ve yer onlara ağlamaz" (Duhan, 44/29)

ifadesi geçmektedir. Yer, gök ve insan ilişkisi, inanana karşı bu varlıkların tavrı ve inanmayanların vefatı durumunda mahiyet ve keyfiyetinin bilmediğimiz tavır almaları olmaktadır. Bu âyetin ışığında semalar ve yeryüzünün müminle ayrı, kafirle ayrı ilişkisi vardır. Birinin vefatına üzülürken, diğerini de yine yer barındırmakta gökyüzü de ona kubbe olmaktadır. Âyetin sunduğu bu ilişkiyi tefekkürle, insan, inkardan vazgeçip inancı takviye edebilir.

"Onlara afak ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz"
(Fussilet, 41/53)

âyetine göre, insan kendinde ve tüm varlıklarda tevhidin delillerini bulacaktır. Allah Teala delillerini göstereceğini vaad etmiş ve göstermiştir. Burada esas olan insana gösterilen, açıklığa kavuşturulan bu delillerden yararlanmasıdır. İnsanın sahip olduğu lütufların bir kısmı açıktır. Bunları az bir düşünceyle kavraması mümkündür. Bir kısmı ise derin düşünceyle kavranabilecek nimetlerdir. Sonuçta o muntazam varlıkları görececek ve buradan hareketle Yüce Yaratacının varlığını kabul etmek

gerektiğine inanacaktır. Bunun gerçekleşmesi için insanın çevresindeki varlıklardaki hayat sistemini, onlardaki işleyiş tarzını görmesi gerekmektedir.

Şu var ki pek çok şahsiyet insanı yetiştirmek için Kelile ve Dimne'nin hayvanlar âleminden ibreti vakalar anlattığı gibi, [Sadi Şirazi](#), [Mevlana](#) ve özellikle [Bediüzzaman](#) kendi dönemlerindeki bilgiler ışığında eserlerinde ibretli vakalar anlatmışlardır. Şayet bilimdeki gelişmelerin ileri düzeyde olduğu, incelemeler neticesinde varlıklarla ilgili pek çok sistemin varlığının keşfedildiği günümüzde yaşasalar, eserleri çok daha farklı içerikli ve derunilik anlatan mahiyette olacaktı. Bizim dönemimizde bilimde büyük ilerlemelerin ortaya çıkmasına rağmen bunu insana yansıtıp, bunlar üzerinde düşünerek Allah'ın varlığı ve birliği sonucunu hatırlatma, insan bu yönü tefekkür etmeye yönlendirmenin yeterince yapıldığı söylenemez.

Bilimin verilerinin sonucu şu olabilirdi: Varlıklardaki bu fevkalâde sistem kendiliğinden kurulmuş olamaz Bu varlıklar kendi kendilerine de bu gelişmeleri sistemleri geliştirmiş olamazlar. Tesadüfün ve varlıkların gücünün üstünde gizli bir el bunu düzenlemiş, bu sistemleri oluşturmuş olmalıdır. Bu gizli eli görmemek veya görmezlikten gelmek mümkün değildir. Çünkü varlıkların hayat sistemi sıradan bir sistem değildir. Bunun var edicisi, tanzim ve tertip edicisi yoktur. Bunu ben yaptım diye sahiplenen tek mevcut vardır. O da Allah Teala'dır. Onu yok kabul edip tüm mükemmellikleri rastlantıyla izah etmenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

Örneğin evrim nazariyesinde belirlenen gelişmeler sonunda insanın varolduğu düşüncesi İlahî kitapların haber verdiği inançla bağdaşmazken, bilimde bir gelişme olarak insan kanı ile maymun kanının farklılığı, maymun kanının insan kanına dönüşmeyeceği tezi önemli bir cevap olarak savunulmaktadır. Sonuçta insan yaratılmışlardaki sıradan olmayan, maharet isteyen yönleri görüp, bunlardan hareketle Yüce Yaraticının varlığı sonucuna ulaşacaktır. Kur'an, gece-gündüz, yer-gök, deniz, su, rüzgar, bulut vb. bir çok varlığı anar, bunların insanların yararına sunulduğunu belirtir. Aklını kullanan toplumların bundan yararlanarak tevhid inancını doğrulayan delillere ulaşabileceğine vurgu yapar (Bakara 2/164). Mucize ve kerametler yoluyla gösterilen delillerin dışında, bunlar insanın düşünerek bulabileceği, ulaşması mümkün olan delillerdir. Varlıklardaki sıradan olmayan sistemi görerek, onları meydana getireni tanıma imkanı bulunmaktadır.

İnkardaki kimse için önemli bir yaklaşım da inananla diyaloga geçmesidir. İnsanlık tarihinde peygamberler ve ilk ata Hz. Âdem'le başlatılan kıyamete kadar devam edecek olan tevhid inancı bir süreçtir. Onlar tarafından insana tebliğ edilmiş, insanlardan bunu kabul edenler hayatlarını bu çizgi doğrultusunda devam ettirmektedir. Bir kısmı ise tevhid inancını kabule yanaşmamaktadır. Bu iki tarafın mukayesesi haklılık payları üzerinde düşünülebilir. İnananlar açısından bakıldığında peygamber, verilen İlahî emirleri yerine getirmenin gerektiği düşüncesinden hareketle, görevlerini yerine getirmiştir. İnkâr eden ise kendi açısından bakarak kendini haklı bulmaktadır. Birbirine zıt iki şeyin ikisinin de haklılığı söz konusu olamaz. Burada hücceti, sağlam delili olanın haklı olduğu sonucuna varılacaktır.

İnkarcının ise bunları düşünmesi gerekmektedir. Din, insanın yiyip içtiği veya diğer ihtiyaçlarını gidermek için günlük hayatta yararlandığı nimetleri hatırlatmakta, "Allah'ın nimetlerini saymaya kalkarsanız saymakla bitiremezsiniz" (İbrahim 14/32-4) sonucunu vermektedir. Bu saymaya da kimsenin imkanı olmayacağından günlük olarak tüketilen nimetler üzerinde düşünmek olumlu sonuçlara götürecektir. Şüphesiz insan dış yaşantıya özen göstermektedir. Din ise kalbi önemli tutmaktadır. "Kalpler Allah'ın zikriyle huzura kavuşur" (Ra'd 13/28) hatırlatmasını yapmaktadır. Yaratan, düzene koyan, şekli veren, ölçü tayin eden Allah'ın noksanlıklardan tenzih etmek emredilmiştir (Ala 87/3).

Önemli bir hatırlatma ise, diğer yaratıkların Allah'ı tenzih etmeyi sürdürdüğü şeklindedir (İsra 17/44). Bu arada Allah ile ilişkide sorunları olan beşere sürekli görevleri hatırlatılmaktadır. İnkarcı kimse bu uyarılar karşısında toparlanmak, kendine çeki düzen vermek, yanlışlıklarından vaz geçmek, kulluk yükümlülüklerini yerine getirmek durumundadır. Bu kadar mülk, bitmeyen hazineler ve bol tasarrufta bulunan, cimrilik yapmayan bir güç var. Bunların sahibi, tasarrufu elinde tutan, koruyan ve yenilerini en güzel şekilde var eden gücün Allah olduğu sonucuna varacaktır. Fakat kudret ve rahmetin bu işaretlerinden müminler yararlanmaktadır (Casiye 45/3). Bu nazar ve istidlal varlıkların ifade ettiği manalardan yararlanma (Araf 7/185), inkar edenin yoğunlaşması gereken bir husustur.

İnsan yaşadığı bu hayatın kendisine deneme mahiyetinde ve sınava tabi tutmak için verildiğini düşünecektir (Mülk 67/2). Sonuç itibarıyla varlıklar ve dünya ölecek, tek hakimiyet Allah'ın olacaktır (Kasas 28/88). Diriliş gerçekleşecek (Rum 30/50), insan ebedî hayata azap veya nimet içinde geçiş yapacaktır. Kul delillerden hareketle yüce Allah'ı tanımakla yükümlüdür (Enbiya 21/22). Kendi acizliğini görecek, Allah'ın koyduğu sistemde kusur bulunmadığını anlayacak (Mülk 67/34), en güzel surette yaratan Allah'a karşı sorumluluğunun idrakinde olacaktır (Tin 95/4, Zariyat 51/20-1).

Burada önder peygamberlerdir. Onlar hidayet getirmişlerdir (Fetih 48/28, Araf 7/158). İlahi kitap elde burhandır. Kur'an insanları karanlığın her çeşidinden aydınlığa çıkaracaktır (Kehf 18/1-2, İbrahim 14/1). İnsan yanlışlıklarını anlayacak, Yüce Yaraticıya "tevbemizi kabul et" (Bakara 2/286) vb. diyerek tevbe edecektir. Bunun sonu cennet, Allah'ın cemali (Kiyame 75/22-3), Allah'ın müminlere orada selâmı olacaktır (Ta-ha 20/47).

Tüm bu diyaloglar imanı olmayanı inanmaya, ikna etme, imanı zayıf olanın imanını kuvvetlendirme, inancı güçlendirme çabasıdır. İnançsız insan hayatın önemli bir gayesinin olduğunun farkına varacak, hayata anlam verecektir.

Ehl-i kitapla diyalog çağımızın önemli bir girişimidir. Bunu Hz. Peygamber döneminde başlatılmış önemli bir süreç olarak görmek mümkündür. "Ey kitap ehli, sizinle bizim aramızda ortak olan bir söze gelin" (Al-i İmran 3/64) çağrısı yapılmış ve Hz. Peygamber gerekli gördüğü hükümdarlara elçileriyle mektuplar göndererek bu diyalog çağrısını ulaştırmıştır. Kitap ehlini mektep ehli mektepliler şeklinde bir

anlayış tarzı da söz konusudur. Biz burada kitap ehli olarak tanınan ve Yahudiler ve Hıristiyanların kastedildiği anlaşılın hitabı tüm bu kesimleri tevhide çağrıdır. Tevhid çağrısı tüm kesimlerle diyalog ile yapılacaktır.

Sonuç

İnançlar arasındaki diyalog kapsamlı bir konudur. Beşerin yaşadığı tüm inançları kapsar. Biz burada konunun bir boyutunu ele aldık. Üzerinde durulan şahsiyetin yöntemini göz önünde bulundurduk. Bunu yapılması gereken bir girişim olarak gördük. Burada bir takım önemli hususun tespitinin yapılması gerekli olduğu açıktır. Bu da başta inanmış insanın diyaloglarıyla ilgilidir. Önce kendi nefsiyle diyalogu, sonra da diğer varlıklar ve şahıslarla diyalogu şeklinde ayırmak mümkündür. Kendisi ile uğraşısı sonucunda inanç düzeyini ileri konuma getirecektir. Tabiatla diyalog [Bediüzzaman](#)'ın temaları arasındadır.

Diğer insanlarla diyalogu ise müminlerle ve inkarcılarla olan türleri kapsar. Müminlerle diyalog, onların inanç kalitesini yükseltmeyi hedef alır. Burada esas yoğunlaşılın husus ise inkar edenlerle olan diyalogdur. Onlara deliller sunarak, inanmalarını sağlama girişimi yapılır. Bunu da tüm varlıklarla diyalog kurarak sağlayabilir.

Varlıkların tamamı ile yapılan söyleşi kişiyi inanmaya çağırın birer delil olarak görülmektedir. Bu yöntem pek çok şahsın planlayıp uyguladığı önemli bir ıslah ve irşat metodudur. İnsan kendisi ve varlıklarla diyaloga geçerek yaratıcının varlığı ve birliği sonucuna varacaktır. Onun düşünceleri özgün İslâm düşüncesinin ürünüdür. Bunları genelde insan ve diğer varlıklarla diyalog şeklinde ortaya koymuş, gönül felsefesi yapmıştır.

[Said Nursî](#), verdiği eserleriyle insanın kendi varlığına ve çevresine bakarak tevhid inancına ulaşmasının yollarını göstermiş önemli bir şahsiyettir. İnkarcının ikna olması için sunulmuş, akli ikna edici önemli deliller getirmiştir. Bunlar, tevhidi güçlendiren çalışmalar ve ciddiye alınması gereken delillerdir. O diyalogu kendisiyle yapmış, kendine yazmış, kendine hitap etmiş, kendini muhatap almış, kendisi gibi başkaları da yararlanmıştı.